

Het aflossen van een dood paard. Kanttekeningen bij Guido de Bruin, 'Den Haag versus Staats-Brabant: IJzeren vuist of fluwelen handschoen'?¹

RENÉ HUISKAMP, TON VAN DE SANDE

In de laatste aflevering van deze *Bijdragen*² heeft Guido de Bruin met zijn openingsartikel 'Den Haag versus Staats-Brabant: IJzeren vuist of fluwelen handschoen?' op niet onverdienstelijke wijze de relatie geschetst tussen het centrum en een perifeer gebied in de vroegmoderne Republiek. Op de strekking van zijn betoog, een enigszins gewijzigde versie van een in juni 1996 in 's-Hertogenbosch gehouden lezing, valt, inhoudelijk gezien, weinig aan te merken. Echter, wat de historiografie over Staats-Brabant betreft, houdt hij de lezer een beeld voor dat zonder meer gedateerd en achterhaald mag worden genoemd. De verzuchting 'hoe weinig wij over die tijd in wezen weten', aan het slot van zijn artikel, doet bijna komisch aan³. Blijkbaar is het hem ontgaan dat er de afgelopen jaren over deze materie al aardig wat is gepubliceerd. In deze bijdrage zullen wij laten zien dat het met onze kennis ten aanzien van de Generaliteitslanden heel wat minder droevig gesteld is dan De Bruin wil suggereren.

Eerst dient echter nog iets anders te worden rechtgezet. De Bruin heeft gemeend de 'Brabantse historici' te moeten waarschuwen nu eindelijk eens op te houden 'zich het slachtoffer van politieke, religieuze, fiscale en economische repressie uit Den Haag te wanen'; ze moeten zich 'aanwennen het Staatse verleden in een onbevooroordeelder licht te bekijken'. Dat De Bruin zijn gehoor verleden jaar op wat retorisch vuurwerk heeft willen trakteren, zij hem vergeven. Maar dat omwille van het effect ook weer lijken als de mythe van 'het arme Brabant' uit de kast moeten worden gehaald, is ons toch te bar. Hij is, zoals dat heet, bezig geweest met het aflossen van een dood paard.

Het beeld dat De Bruin schetst van de 'Brabantse historici' — wie dat ook mogen zijn — heeft veel weg van een karikatuur. Kennelijk speelt de mythe van het 'arme Brabant' hem nog altijd parten. We zullen daarom, om te beginnen, eerst die mythe zelf nog eens onder de loep nemen.

Bij wijze van illustratie het volgende: in 1689 vaardigden de Staten-Generaal een

1 Deze reactie is de weerslag van de discussie die naar aanleiding van het artikel van G. de Bruin is gevoerd binnen de gelederen van de Historische Vereniging Brabant, een vereniging van professionele en amateur-historici werkzaam op het terrein van de Noord-Brabantse geschiedenis. De auteurs bedanken Arnoud-Jan Bijsterveld, Gerard Rooijackers, Maarten Prak, Gabriël van den Brink, Jan Walravens en Tiny Romme voor hun bijdragen en/of commentaar.

2 Guido de Bruin, 'Den Haag versus Staats-Brabant IJzeren vuist of fluwelen handschoen?', *BMGN*, CXI (1996) iv, 449-463.

3 Dat geldt ook statements als: 'dit aspect [relaties tussen de Haagse overheid, de regionale machthebbers en de plaatselijke overheid] verdient dringend nader onderzoek' (noot 9) en 'het ware zeer te wensen dat een ander lid van de Wageningse school de fakkel [van het onderzoek naar de economische geschiedenis] overnam' (noot 16).

bede- en dankbrief uit waarin God werd gedankt voor het feit dat de vijandelijke Franse legers het grondgebied van het 'lieve vaderland' niet hadden betreden⁴. Bededagbrieven werden in principe ook in de gereformeerde kerken in de Generaliteitslanden voorgelezen. Het valt echter te betwijfelen of de ingezetenen van de zuidelijke Meierij van Den Bosch zich dat jaar van harte bij die collectieve dankbetuiging hebben aangesloten. Op 3 december 1688 waren daar namelijk tijdens een raid van het Franse leger acht dorpen platgebrand. Die gebeurtenissen waren mede veroorzaakt door een recent verbod van de Staten-Generaal aan de lokale besturen om het met de vijand op een accoordje te gooien en oorlogsschatting te betalen. In de vorige oorlog, die van 1672-1679, had men daarmee namelijk slechte ervaringen opgedaan: een dorpsgemeenschap laat zich nu eenmaal sneller tot chicanes verleiden bij de aanslag van een belastingcollecteur dan bij de vorderingen van een militaire bevelhebber. Met als gevolg dat de Generaliteitslanden tijdens die oorlog meer hadden betaald aan de Fransen dan aan hun wettige soeverein⁵.

De status van de Generaliteitslanden in de zeventiende eeuw komt in dit voorbeeld treffend aan het licht: Staats-Brabant was een militaire bufferzone, geschikt om de eerste klap op te vangen. Het gebied was wel onderdeel van de staat, maar niet van de Republiek. Het hoorde niet bij 'het lieve vaderland'. Eén voorbehoud moet natuurlijk worden gemaakt, namelijk dat het hier om platgebrande *dorpen* gaat. Dat men in Den Haag over die tragedie geen traan heeft gelaten, is niet meer dan normaal voor die tijd. Bij de verovering van steden als Maastricht of Bergen op Zoom daarentegen zou het huis waarschijnlijk te klein zijn geweest. Hoe het ook zij, het is op momenten als deze dat men merkt dat het concept 'vaderland' in die periode nauwelijks is uitgekristalliseerd⁶. In de achttiende eeuw wordt dat anders, maar Staats-Brabant blijft een moeilijk gebied; het is misschien niet meer het 'binnenste buitenland', maar ook nog niet echt het 'buitenste binnenland'.

'Brabantse' historici uit het begin van deze eeuw zouden het bovenstaande feit zeker hebben aangegrepen om de 'achterstelling' van hun provincie in het verleden aan de kaak te stellen. Dit gevoel van achterstelling noemen we wel de mythe van het 'arme Brabant'. In 1929 werd dit een geïjkt begrip, toen de rector van de Tilburgse Economische Hogeschool mgr. Th. Goossens onder die titel een befaamd gebleven redevoering hield. Daarin stelde Goossens dat Brabant in de jaren 1648-1795 bezocht was door drie plagen: de drukkende belastingen, de oorlogen, en de protestantse ambtenaren, 'sprinkhanen die de laatste grassprietjes en het weinige groen

4 Peter van Rooden, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990* (Amsterdam, 1996)86.

5 A. C. M. Kappelhof, *De belastingheffing in de Meierij van Den Bosch gedurende de Generaliteitsperiode (1648-1730)* (Tilburg, 1986) 258, 314-318. Interessant is dat de belastingopbrengsten gedurende de negenjarige oorlog (1688-1697) inderdaad stabiel bleven, wat op een succesvol beleid zou kunnen wijzen, zij het ten koste van de dorpen. (*De belastingheffing*, 254).

6 De benaming 'het lieve vaderland' wordt in de zeventiende-eeuwse Meierij van Den Bosch overigens wel gebruikt in kringen van de gereformeerde classes. Zo adresseerde de predikant van Helmond Cornelis Costius zich in 1673 tot de Raad van State met de woorden 'Edele Mogende Heeren Vaders des Vaderlants ende voester Heeren van Godes kerkcke' (ARA, RvSt 2154-1, snik B).

kwamen opeten⁷. Zoals alle mythen vertelt deze klaagzang ons weinig over het Brabant van de zeventiende en achttiende eeuw, maar des te meer over dat van de jaren 1890-1940, toen het concept vaderland ook in het zuiden begon aan te slaan. Wie zich achtergesteld voelt, wil erbij horen, hoe hard men ook schreeuwt in een heleboel opzichten 'anders' te zijn en baas in eigen huis te willen blijven. Wie niet kan delen in de glorie van het verleden, kan zich altijd nog presenteren als slachtoffer van dat verleden en 'Wiedergutmachung' eisen. Men wil er dus niet alleen bijhoren, maar er ook bijgehoord hebben⁸.

Het beeld van de drie plagen is vermoedelijk ontleend aan uitspraken van de Brabantse vertegenwoordigers in de Nationale Vergadering in de jaren 1796-1798⁹. Men dient zich echter wel te realiseren dat die jeremiades destijds alleen maar waren bedoeld om het Brabantse aandeel in de oude Generaliteitssschuld zo klein mogelijk te houden. Staats-Brabant had in de Generaliteitsperiode fiscaal gezien immers weinig te klagen gehad. Als niet-stemhebbend gewest was het nooit op een quote gesteld en er waren dus ook geen gewestelijke schulden¹⁰. Ten gevolge van de herhaaldelijke oorlogen waren er natuurlijk wel collectieve schulden gemaakt, maar die werden in Brabant gedragen door de steden en dorpsgemeenten, een situatie die benoorden de rivieren in die vorm niet voorkwam. Geen wonder derhalve, dat de representant van Grave, boekhandelaar Johannes Alexander Krieger, zich in 1796 fel verzette tegen de stelling dat de *lokale* schuldenlast niet verdisconteerd mocht worden bij het amalgeren van de schulden. Volgens Krieger kon de schuldenlast in zijn gewest, dat kort daarvoor nog door de Franse revolutionaire legers was leeggeplunderd, naar aard en omvang wel degelijk worden vergeleken met die van de andere met oorlog geconfronteerde provincies 11. Onder het motto 'de beste verdediging is de aanval' hielden de

7 Th. Goossens, *Het arme Brabant; rede uitgesproken bij de viering van den eersten geboortedag der R.K. Handelshoogeschool te Tilburg, 7 maart 1929* (Tilburg, 1929) 21.

8 Goossens stelde in zijn redevoering dan ook dat het was 'alsof de oude uitbanning uit de kring der gewesten ook nu nog haar invloed doet gelden'. Hij doelde hier op een misgelopen Haagse subsidie voor zijn toen nog jonge onderwijsinstelling, (zie H. A. M. de Wit, G. W. J. Rooijackers, 'Lokale patriottenbewegingen in Staats-Brabant. Een dwarsdoorsnede ter inleiding', in: Gerard Rooijackers, Annemiek van de Veen, Harry de Wit, ed., *Voor Brabands vrijheid. Patriotten in Staats-Brabant* ('s-Hertogenbosch, s.a.) 7-22, 11,20. Elders formuleerde Goossens zijn onderzoeksdoelstelling als volgt: 'Met de bewijzen in de hand aan te tonen, dat dit gedeelte van ons lieve vaderland (sic) ook op historisch gebied meer belangstelling verdient, dan het tot nu toe, als het ware belast met de generaliteitsvloek, in de geschiedschrijving van kerk en staat heeft gevonden', in: *Bossche Bijdragen*, I (1917-1918) 2.

9 Goossens heeft zich mede laten inspireren door Nuyens, die de protestanten in de Generaliteitslanden typeerde als 'een zwerm', 'fortuinzoekers' en 'een kaste van veroveraars' (W. F. J. Nuyens, *Algemeene geschiedenis des Nederlandschen volks, van de vroegste tijden tot onze dagen* (20 dln., Amsterdam, 1871-1882) XII, 117,172). Deze termen lijken weer ontleend aan de uitspraken van de vertegenwoordigers op de Nationale Vergadering, door Goossens weliswaar ten dele gekenschetst als 'holle retoriek' (*Het Arme Brabant*, 21) maar in feite in niets afwijkend van zijn eigen typologie.

10 Ad de Wolf, 'De onderhandelingen over de toetreding van Brabant tot de Nationale Vergadering. Over het 'openleggen van de ongerijmde pretensien' van de Zeven Provinciën 'aan een land zo lang als win-gewest verdrukt', in: *Gedaan in Tilburg 11 juni 1795. Pieter Vreede en de geboorte van Brabants provinciaal bestuur* (Tilburg, 1995) 37-44.

11 Redevoering Krieger, *Dagverhaal der handelingen van de Nationale Vergadering, representerende het volk van Nederland*, III, 738-742 (nr. 262,27 november 1796). Staats-Brabant was in tegenstelling tot

Brabantse representanten hun medeburgers uit het noorden voor, dat hun provincie in de voorafgaande anderhalve eeuw leeggezogen was door de fiscus, de legers en de ambtenaren¹².

In de jaren 1890-1940 lagen de verhoudingen anders: het geschiedbeeld van 'het arme Brabant' werd in die periode opgeklopt en uitgebouwd door de toenmalige, relatief nieuwe culturele elite in de provincie. Het diende nu als instrument in de 'emancipatiestrijd', om zich te bezinnen op de eigen identiteit¹³. Bij dit begrip 'emancipatie' moeten we niet in de eerste plaats denken aan in de pastorie of zelfs in Rome beraamde 'afschermingsstrategieën' om de 'secularisering' buiten de deur te houden. Het is eerder andersom: de lokale gemeenschappen werden alsmaar vromer en 'roomscher'. Devotionalisering, viering van de dorpsgemeenschap en een steeds grotere aandacht voor de regionale geschiedbeoefening hingen hier nauw mee samen. Het was juist door middel van dit proces van mobilisering, inkapseling en overkoepeling dat de zich transformerende plattelandsgemeenschappen geïntegreerd werden in de moderne samenleving, de anti-modernistische toonzetting ten spijt¹⁴.

Na de Tweede Wereldoorlog, en zeker vanaf de jaren zestig, zakte dit opgeklopte roomse bestel — dat op de keper beschouwd niet lang bestaan heeft — als een pudding in elkaar. Men heeft het beeld van het 'arme Brabant' toen laten varen, misschien niet in alle heemkunde-kringen, maar wel binnen de professionele geschiedbeoefening. Kappelhof heeft het beeld inhoudelijk, althans wat de belastingheffing betreft, getoetst en verworpen. Andere onderzoekers zijn een stap verder gegaan en hebben het beeld zelf tot onderzoeksobject gemaakt¹⁵. Dit was meer dan louter een historiografische exercitie. Opgemerkt werd dat de identiteitscrisis van Goossens en de zijnen een afgeleide was van het afwijkende moderniseringspatroon van de boerensamenleving zoals die in het zuiden tot ongeveer 1880 had bestaan. Die samenleving kende een eigen dynamiek. Ze kon zich niet onttrekken aan de sociaal-economische en politiek-culturele invloed die sinds de zeventiende eeuw met name

de stemhebbende gewesten nooit op een quote gesteld, volgens Kappelhof omdat de Generaliteitskas, die voornamelijk gespekt werd door de belastingheffing in Staats-Brabant, gold als het officieuze reservefonds van de Republiek (*De belastingheffing*, stelling II).

12 *Dagverhaal der handelingen van de Nationale Vergadering, representerende het volk van Nederland*, I, 315-316 (nr 40, 22 april 1796); V, 47 (nr 407,4 maart 1797). Zie ook uitspraken van Verhoysen, 8 mei 1796, in: L. de Gou, *Het plan van constitutie van 1796* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, kleine serie XL; 's-Gravenhage, 1975) 45-46.

13 De geschiedenis en doorwerking van dit geschiedbeeld zijn uitvoerig blootgelegd en geanalyseerd in het onderzoek naar de Brabantse emancipatoire beweging *Brabantia Nostra* en haar vertakkingen door J. L. G. van Oudheusden, *Brabantia Nostra. Een gewestelijke beweging voor fierheid en 'schoner' leven, 1935-1951* (Tilburg, 1990); zie ook B. J. M. van Raaij, 'De ondergang van het Brabantse eigene', *Brabantia*, XXXVIII (1989)ii, 3-6; en *idem*, 'Het Brabants Studentengilde van Onze Lieve Vrouw. Een regionale katholieke studentenbeweging tussen anti-modernisme en modernisme, 1926-1970', *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, VI (1989) 155-206.

14 Zie hierover met name Gerard Rooijackers, *Rituele repertoires. Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant, 1559-1853* (Nijmegen, 1994) en Gabriel van den Brink, *De grote overgang. Een lokaal onderzoek naar de modernisering van het bestaan, Woensel 1670-1920* (Nijmegen, 1996). De kritiek op de 'afschermingstheorie' in Peter van Rooden, *Religieuze regimes, passim*.

15 We denken hierbij in de eerste plaats aan de in de vorige noot genoemde studies van Rooijackers en Van den Brink.

vanuit Holland werd uitgeoefend, maar het was tot ver in de negentiende eeuw toch de inbreng van onderaf die het maatschappelijk leven in Brabant domineerde. Die inbreng was divers, want net als in de Hollandse steden bestonden er op het platteland verschillende groepsstructuren, van jongeren en beoefenaars van bepaalde beroepen bijvoorbeeld. De 'katholiciteit' van de inwoners was van een andere aard dan die van hun door volksmissies en overheidsdwang geciviliseerde nazaten; ze was allesbehalve gehomogeniseerd¹⁶. Potentiële conflicten waren er in overvloed en de overheid bemoeide zich slechts ten dele met de regulering daarvan. Tussenpersonen — figuren die in beide werelden thuis waren — zorgden ervoor dat de meest in het oog lopende plooiën werden gladgestreken. We moeten hierbij ondermeer denken aan predikanten, pastoors en lokale bestuurders. Die laatsten traden niet zelden naar buiten als handelaar of herbergier.

De interconfessionele verhoudingen waren in de Generaliteitslanden veel beter dan in het verleden wel is aangenomen. Wat overigens niet wegneemt dat bij een al te voortvarend overheidsop treden, of bij een verzwakking van de Staatse positie in het gebied — zoals in de jaren 1672-1678, in 1746-1747 en in 1785-1787 — vooral de niet-katholieken aan rituele sancties werden onderworpen, sancties die in het dagelijks leven waren voorbehouden aan de personen die alleen met de lokale gemeenschap van doen hadden¹⁷.

Over deze nieuwe inzichten vinden we helaas niets terug bij De Bruin. Integendeel. Hij roept de Brabantse historici op, zich anno 1997 te 'ontworstelen' aan het oude referentiekader van godsdienstige en politieke emancipatie, en raadt hen aan zich te wijden aan zaken die 'dringend' nader onderzoek verdienen. Geheel overbodig zijn die aansporingen natuurlijk niet. De Bruin heeft bijvoorbeeld gelijk, wanneer hij opmerkt dat de relatie tussen Den Haag en Staats-Brabant tot nu toe weinig pennen in beweging heeft gezet. In de onlangs verschenen institutionele handleiding *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795*, naar aanleiding waarvan De Bruin zijn bijdrage heeft geschreven, is inderdaad nauwelijks enige informatie te vinden over de contacten tussen de hoge ambtenaren in Staats-Brabant en de Haagse generaliteitsinstellingen¹⁸. En ook economisch is het beeld nog steeds verre van volledig¹⁹. Maar ook al is het laatste woord zeker nog niet gesproken, het

16 In dat opzicht is de these van Rogier, dat randgebieden in de Republiek 'immuun' zijn gemaakt door een contra-reformatorisch offensief, aan een herziening toe, al zitten er aan die kwestie natuurlijk veel haken en ogen vast. Rooijackers, *Rituele repertoires*; P. Toebak, *Kerkelijk-godsdienstig leven in westelijk Noord-Brabant 1580-1652. Dekanale visitatieverslagen als bron* (Breda, 1995); zie ook Peter van Rooden, *Religieuze regimes*.

17 Rooijackers, *Rituele repertoires, passim*; T. Romme, 'Charivari-rituelen in de Meierij. De zaak Jan van Es te Oss', *Volkskundig Bulletin*, XV (1989) iii, 235-250; M. M. Romme, 'Charivari en patriottisme. Een nieuw perspectief', in: *Voor Brabands vryheid*, 105-119.

18 J. G. M. Sanders, ed., *Noord-Brabant tijdens de republiek der Verenigde Nederlanden 1572-1795. Een institutionele handleiding* Çs-*Henogenbosch/ItiWersvm*, 1996).

19 Al zijn er intussen wel degelijk onderzoeksresultaten gepubliceerd. Van den Brink beperkt zich in *De grote overgang* tot de lokale 'peasant-economy', maar heeft op dit terrein zeker wel wat nieuws te melden. Ook in andere lokale studies wordt wel degelijk wat nieuws verteld over regionale handelsnetwerken, het Verlagsysteem en de investeringen in het transportwezen. Zie verder A. C. M. Kappelhof, 'Noord-Bra-

moge toch duidelijk zijn dat het beeld van 'het arme Brabant' tegenwoordig door geen enkele zichzelf en zijn vak serieus nemende historicus nog wordt onderschreven.

De Bruin aarzelt echter niet, de door hem gesignaleerde onderzoeks lacunes in verband te brengen met frustraties waarmee de 'Brabantse historici' nog steeds behept zouden zijn. En jawel, hij meent daarvoor ook een bewijs te hebben gevonden: Pirenne's bijdrage in het eerste deel van de *Geschiedenis van Noord-Brabant*²⁰. Inderdaad lijkt daarin op sommige plaatsen het oude Brabant-beeld te weerklinken. Maar wil dat zeggen dat Pirenne zich 'het slachtoffer voelt van politieke, religieuze, fiscale en economische uitbuiting'?

Uiterekend Pirenne schreef veertig jaar geleden al, in de 'oude AGN\ dat sommige historici, sprekend over het Brabantse verleden, het woord 'rechteloos' al te happig in de mond namen en met een zeker masochisme aan het korstje van een oude wond zaten te krabben²¹. En zijn leermeester L. J. Rogier, 'allergisch voor klerikale eenzijdigheid, vooral als de tongval Brabants was²²', waste zijn gehoor graag de oren als hij naar het zuiden afreisde om een redevoeering te houden over het Generaliteitsverleden. Rogier karakteriseerde het beeld van het arme Brabant als een 'geperverteerde Ahnenstoltz' en wees op de goede kanten van het Generaliteitsbewind²³.

De Bruin had er goed aan gedaan, eerst eens Pirenne en Rogier erop na te lezen voordat hij in Den Bosch achter de lessenaar plaatsnam. Hij had een voorbeeld kunnen nemen aan Christ (evenals De Bruin in Utrecht gepromoveerd) die in 1985 een vergelijkbare lezing heeft gehouden. Ook Christ heeft toen een aantal onderzoeks lacunes opgesomd en op 'parochialistische tendenzen' gewezen, maar hij deed dat op nuchtere toon, zonder nu direct zijn gehoor te diskwalificeren²⁴. We zijn inmiddels twaalf jaar verder. Bij De Bruin moet de lezer de indruk krijgen dat thans in Noord-Brabant alleen Kappelhof in het voetspoor van de door De Bruin zo frequent aangehaalde Beermann is getreden. Desgevraagd kan zelfs Beermann dat ontkennen.

bant en de Hollandse stapelmarkt', in: Karel Davids, e. a., ed., *De Republiek tussen zee en vasteland. Buitenlandse invloeden op cultuur, economie en politiek in Nederland 1580-1800* (Leuven/Apeldoorn, 1995) 189-206.

20 L. P. L. Pirenne, 'De voorgeschiedenis vanaf de Opstand, 1578-1796' in: H. F. J. M. van den Eerenbeemt, ed., *Geschiedenis van Noord-Brabant, I, / 796-1890. Traditie en vernieuwing* (Amsterdam/Meppel, 1996) 29-58. Hier wreekt zich het beleid van de redactie, die de plaatsing van een literatuurlijst tot het derde en laatste deel van de serie heeft uitgesteld. Dit is niet alleen, in de woorden van een Utrechts hoogleraar, 'een vorm van gedwongen winkelnering', maar het verhindert de buitenstaander om kennis te nemen van de stand van zaken.

21 L. P. L. Pirenne, 'De Generaliteitslanden van 1648 tot 1795', in: J.A. vanHoutte, e. a., ed., *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VIII (Utrecht/Antwerpen, 1955) 315-351.

22 J. A. Bomewasser, 'Geschiedbeoefening en katholieke geloofsovertuiging in verschuivend perspectief', in: P. A. M. Geurts, A. E. M. Janssen, *Geschiedschrijving in Nederland. Studies over de historiografie van de Nieuwe Tijd*, II, *geschiedbeoefening* (Haarlem, 1981) 229-248, 237.

23 L. J. Rogier, 'Noord-Brabant, gisteren en nu', in: *idem. Herdenken en herzien* (Bilthoven, 1974) 212-248, 228; zie ook *idem*, 'Over de toekomst van Midden-Nederland', in: *Terugblik en uitzicht. Verspreide opstellen van L.J. Rogier* (Hilversum/Antwerpen, 1964) II, 627-644.

24 M. P. Christ, 'Staats-Brabant bevoogd? Aspecten van Staats-Brabants positie ten tijde van de Republiek', *Noordbrabants historisch jaarboek*, V (1988) 65-94.

Uit niets blijkt dat De Bruin op de hoogte is van de stroom monografieën en bundeis die de laatste jaren over deze materie is verschenen. We denken bijvoorbeeld aan de dissertaties van Gerard Rooijackers²⁵, Gabriël van den Brink²⁶, Gineke van de Ree-Schol tens²⁷ en Mare Wingens²⁸, en de bundels *Voor 'Brabands vryheyd'. Patriotten in Staats-Brabant*, en *Ziel en zaligheid in Noord-Brabant*²⁹. Ook in de vaktijdschriften — tot in de *Annales* toe³⁰ — is al het nodige over Staats-Brabant gepubliceerd³¹. Zou het zo'n heksentoer zijn, zich van de stand van zaken op de hoogte te stellen? Raadpleging van de *Literatuurgids voor Noordbrabantse geschiedenis*³² of de on-line contents via een willekeurige terminal had al kunnen volstaan.

Natuurlijk kan men een auteur niet verwijten dat hij niet volledig op de hoogte is van nog lopend onderzoek³³. Maar het is wel vreemd dat De Bruin met geen woord rept over het Meierij-project, waarin de geschiedenis van oostelijk Noord-Brabant vanaf 1770 in een vergelijkend perspectief wordt geplaatst. Een project dat nota bene in gang is gezet door dezelfde universiteit als waaraan ook De Bruin verbonden is. Ondanks de tot nu toe misschien wat tegenvallende resultaten had dit Utrechts initiatief toch niet in zijn overzicht mogen ontbreken³⁴.

25 Zie noot 14. De uitdagingen voor verder onderzoek na het verschijnen van de monografieën van Rooijackers en Vincent Sleebe (die in *In termen van fatsoen. Sociale controle in het Groningse kleigebied 1770-1914* (Assen, 1994) een vergelijkbaar onderwerp in Groningse context bestudeerd heeft) worden gesignaleerd in een 'Discussiedossier Sociale controle en rituele repertoires', *Volkkundig Bulletin*, XXI (1995) iii, 370-401. Uit de gevoerde discussie blijkt onder meer dat er op institutioneel gebied — bestuur en recht zijn belangrijke structurerende factoren — werk aan de winkel is.

26 Eveneens in noot 14 vermeld. Zie over Van den Brinks dissertatie: Pim Kooij en Maarten Duijvendak, 'If all the world were Woensel', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, XXII (1996)iii, 313-318.

27 G. F. van de Ree-Schol tens. *De grensgebieden in het noordoosten van Brabant 1200-1795* (Assen, 1993).

28 Mare Wingens, *Over de grens. De bedevaart van katholieke Nederlanders in de zeventiende en achttiende eeuw* (Nijmegen, 1994).

29 Gerard Rooijackers, Annemiek van de Veen, Harry de Wit, *Voor 'Brabands Vryheyd'. Patriotten in Staats-Brabant* ('s-Hertogenbosch, s. a. [1988]); J. A. F. M. van Oudheusden, e. a., ed., *Ziel en zaligheid in Noord-Brabant. Vijfde verzameling bijdragen van de Vereniging voor de Nederlandse kerkgeschiedenis* (Delft, 1993).

30 M. Prak, 'Identité urbaine, identités sociales. Les bourgeois de Bois-le-Duc au xviiiè siècle', *Annales ESC* (1993) 907-933. Het kan zijn dat de oproep van De Bruin niet tot Prak gericht is, omdat hij geen 'Brabants historicus' is, maar Prak heeft inmiddels toch ruimschoots aandacht besteed aan de geschiedenis van het zuiden, inzonderheid de stad Den Bosch.

31 Zie bijvoorbeeld de verschillende bijdragen in de Belgische periodiek *Bijdragen tot de Geschiedenis van het aloude hertogdom Brabant*, met name jaargang LXXIII (1990) iii-iv met bijdragen van het colloquium 'Economische heroriëntatie en reorganisatie in de Brabantse steden tijdens de scheiding der Nederlanden (1550-1650); R. Huiskamp, 'Tussen centrum en periferie. Giften en corruptie in de vroegmoderne politiek', *Volkkundig Bulletin*, XXI (1995) 27-58.

32 Jan Brouwers, *Literatuurgids voor de Noordbrabantse geschiedenis* (Tilburg/'s-Hertogenbosch, 1992).

33 In april 1997 verschijnt een stadsgeschiedenis van 's-Hertogenbosch, onder redactie van Aart Vos (vz), Jac Bosmans, Maarten Prak, Anton van de Sande en Gerard van der Ven. Ook een geschiedenis van Tilburg, te schrijven door Ton Theelen, staat op stapel.

34 M. J. Duijvendak, *Rooms, rijk of regentesk. Elitevorming en machtsverhoudingen in oostelijk Noord-Brabant (circa 1810-1914)* ('s-Hertogenbosch, 1990); Jan van Oudheusden en Gerard Trienekens, ed., *Een pront wijf, een mager paard en een zoon op het seminarie. Aanzetten tot een integrale geschiedenis van oostelijk Noord-Brabant 1770-1914* ('s-Hertogenbosch, 1993); een tussentijdse evaluatie van het

Ook inhoudelijk gezien kunnen er enkele kanttekeningen worden geplaatst bij De Bruins verhaal. Ten eerste dit: net als indertijd Rogier en later Christ vraagt De Bruin zich af of het voorde bevolking veel zou hebben uitgemaakt wanneer Staats-Brabant in de Unie was opgenomen. Waarschijnlijk moet het antwoord inderdaad luiden: weinig of niets. Is het immers niet zo, dat het platteland van de Meierij dankzij het Generaliteitsgezag nog enigszins gevrijwaard is gebleven van een al te agressief Bosch' imperialisme? Maar wanneer we Staats-Brabant in de internationale en interprovinciale context willen plaatsen, moeten we een stap verder gaan en ook de Republiek zelf opnieuw evalueren. De Bruin vraagt zich niet af, wat de Unie van Utrecht — en dan niet zozeer naar de letter als wel naar de geest— heeft betekend voor de bescherming van de lokale vrijheden en privileges van niet-stemhebbende steden en van de plattelandsgemeenschappen in de stemhebbende gewesten zelf. Het is toch wel essentieel die vraag eerst te stellen voordat we willen nagaan in hoeverre deze bescherming — via de capitulatieverdragen met de gereduceerde steden waarin behoud van privileges werd toegezegd — ook voor de Generaliteitslanden heeft gegolden. Een interessante kwestie. Immers, juist op het punt van de publiekrechtelijke verhoudingen heeft in de Republiek de tijd bepaald niet stilgestaan. We weten bijvoorbeeld dat de positie van de gerechtshoven in de Republiek ondergraven is door de soeverein geworden gewestelijke staten die zaken van 'policie' — bestuursinrichting, belastingheffing etcetera — naar zich toetrokken. Hetzelfde geldt voor de Raad van Brabant. Die noemde zichzelf graag 'soevereine raad', maar op het gebied van de belastingheffing en bestuursrechtspraak werd ze praktisch buitenspel gezet. Het is binnen die veranderende context dat lokale niet-stemhebbende gemeenschappen, ook die in de Generaliteitslanden, moesten opereren. Maar hoe dat proces precies is verlopen, daarover verkeren we eigenlijk nog in het ongewisse³⁵.

Een tweede kanttekening betreft de stelling van De Bruin dat Staats-Brabant geen belastingoproeren heeft gekend. Die bewering is uit de lucht gegrepen. Er was in het zeventiende-eeuwse Brabant wel degelijk sprake van met de belastingheffing samenhangende onrust. Alleen al de indexen op de criminele procesdossiers van de Raad van Brabant en de Bossche schepenbank maken dit duidelijk. De belastingpachters zijn soms letterlijk de dorpen uitgeslagen³⁶. Echte belastingoproeren, dat wil zeggen oproeren waarbij men zich direct verzette tegen de belastingheffing zelf, kwamen in

Meierij-project maakt Gabriel van den Brink, 'Van integrale naar differentiële geschiedenis? Overwegingen bij een (te) groots opgezet project', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, XXII (1996)iii, 290-312.

35 Jan Völkert Rijpperda Wierdsma, *Politie en justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek* (Zwolle, 1937); A. Th. van Deursen, 'Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780', *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, V (Haarlem, 1980) 350-387; A. Th. van Deursen, 'Tussen eenheid en zelfstandigheid. De toepassing van de Unie als fundamentele wet', in: S. Groenveld, H. L. Ph. Leeuwenberg, *De Unie van Utrecht. Wording en werking van een verbond en een verbondsacte* (Den Haag, 1979) 136-154.

36 R. Huiskamp, 'Met voorbedachten rade. Een pachtersoproer in Veghel in 1686.', *Ex Tempore. Historisch tijdschrift KU Nijmegen*, XIII (1994) 107-124.

Staats-Brabant inderdaad minder frequent voor dan in Holland³⁷. Maar het is gevaarlijk om Hollandse steden, waar de loonarbeider een algemeen verschijnsel was, te willen vergelijken met een Meierijs dorp, waar vaak een schreeuwend gebrek was aan contant geld en waar dientengevolge nogal wat 'buffers' tussen de belastingbetaler en de algemene ontvanger waren opgeworpen. De lokale elite is als geldschietter zonder meer de belangrijkste buffer geweest: zij beschouwde de belastingpachters van buiten dan ook als haar grootste concurrenten en ze was niet te beroerd om een belastingrel achter de schermen te orkestreren. Maar ook die elite ontkwam niet aan oproer als de bestaansbasis van de lokale bevolking werd ondermijnd, bijvoorbeeld wanneer delen van de gemene gronden werden geprivatiseerd³⁸, of boeren met een belastingschuld werden 'uitgepand'. De moraal van dit verhaal is, dat we in onze speurtocht naar 'de bevolking' of 'de elite' geen appels met peren moeten gaan vergelijken.

Nogmaals, en tot besluit, dit alles betekent niet dat het betoog van De Bruin in grote trekken onjuist is; wel dat er de afgelopen vijftien jaar ten aanzien van de Brabantse geschiedenis sprake is geweest van een herbezinning die tot nieuwe vragen heeft geleid, vragen die de Generaliteitslanden in een breder perspectief hebben geplaatst en die ook voor de eigenlijke Republiek in Europees kader van groot belang zijn. Wie daar meer over wil weten, doet er goed aan de in deze bijdrage genoemde publicaties te raadplegen.

37 Van den Brink, *De grote overgang*, 247. Toch onderschat ook hij het aantal pachtersrellen.

38 Van den Brink, *De grote overgang*, 359-360.

Reactie

GUIDO DE BRUIN

Met een licht gevoel van bevreemding heb ik kennis genomen van de kanttekeningen bij mijn stuk. Mijn doel was een kneedbom in een rusthuis te gooien; ik moet dus niet raar opkijken als ik de bewoners over mij heen krijg. De bezwaren tegen het artikel lijken mij echter grotendeels niet ter zake. Het was absoluut niet mijn bedoeling te suggereren dat de historici die zich in het Brabantse verleden verdiepen duimen zitten te draaien en niets van belang publiceren. De recente literatuur waarop de auteurs wijzen heb ik ten dele heus wel ingekeken, doch deze bevatte niets ter schraging van mijn betoog. De vuistdikke en belangrijke dissertatie van G. Rooijackers over de Brabantse volkscultuur heb ik bijvoorbeeld nauwgezet voor het religieuze aspect doorgenomen, maar ik heb er op de punten waar het mij om ging niets van gewicht aan kunnen ontlenen dat niet in de oudere literatuur is te vinden; het was mij niet te doen om de volkscultuur. Wat verwijten de auteurs mij nu eigenlijk? In feite hadden zij blijkbaar een heel ander artikel gewild, een soort inventarisatie van lopend onderzoek. Het is goed dat de auteurs de lezers in herinnering brengen dat er zo'n kolonne nijvere onderzoekers rondloopt en dat de Brabantse akkers zo druk worden omgespit, maar wat heeft dat met mijn stuk uit te staan? Het ontgaat mij ook enigszins wat het Meierij-project heeft te maken met de tijd die ik behandel.

De kern van de kritiek is echter dat ik een dood paard aan het aflossen ben. Maar heeft het arme dier werkelijk de geest gegeven? De auteurs moeten zelf erkennen dat L. P. L. Pirenne in het nieuwe handboek voor de *Geschiedenis van Noord-Brabant* niet echt afstand van traditionele voorstellingen neemt. Zij moeten ook toegeven dat de nieuwe institutionele handleiding *Noord-Brabant tijdens de republiek der Verenigde Nederlanden* blijk geeft van een parochiële benadering. Zij hadden verder kunnen constateren dat het boek allesbehalve een frisse wind door het Staatse verleden laat waaien. En dit betreft de twee meest recente overzichten over de Staatse episode van Noord-Brabant! Waar praten de auteurs dan over? Nauwelijks een uur na mijn lezing stak de commissaris van de koningin in Noord-Brabant, die op een drafje kwam binnenstuiven en het eerste exemplaar van de handleiding kreeg overhandigd, tot algemene hilariteit een praatje over het arme Brabant af waarvoor Th. Goossens zich niet zou hebben gegeneerd. Natuurlijk gaapt er een kloof tussen ontwikkelde leken en professionele historici. En natuurlijk behoort voor de laatsten het beeld van Goossens en de zijnen definitief tot het verleden. Ik heb alleen willen aangeven dat ondanks de verwetenschappelijking, nuancering en ontideologisering de geschiedschrijving in Noord-Brabant zich de laatste decennia nog steeds niet los heeft kunnen maken van een toon van verongelijkheid over de behandeling die Staats-Brabant vanuit Den Haag ten deel is gevallen. Het betoog van de auteurs dat deze zienswijze alleen bij een gemakkelijk te verklaren denkwereld uit de jaren 1890-1940 hoort kan

mij niet overtuigen. Een cynische noorderling onderkent de ondertoon van onbehagen en wrevel, die zich vaak in korte zinsneden uit, echter veel eenvoudiger dan de autochtonen bezuiden de grote rivieren.

Laat ik het hierbij laten; men oordele zelf. Mijn doel was de Brabantse historici (die ik beslist niet over een kam wil scheren met alle historici bezuiden de grote rivieren of alle historici die zich bezighouden met het Brabants verleden) tot nadenken te stemmen en op de kast te jagen, opdat zij met een onbevooroordeeldere blik het Staatse tijdvak te lijf gaan. De hoop daarin te zijn geslaagd.

ALGEMENE GESCHIEDENIS

P. H. H. Vries, *Verhaal en betoog. Geschiedbeoefening tussen postmoderne vertelling en sociaal-wetenschappelijke analyse* (Dissertatie Leiden 1995, Leidse historische studiën I; Leiden: Centrum voor moderne geschiedenis, 1995, 655 blz., ISBN 90 75301 01 4).

Deze omvangrijke dissertatie (415 bladzijden tekst, 170 bladzijden noten) beschrijft en analyseert vanuit wetenschapsfilosofisch gezichtspunt een opvallende verschuiving die de geschiedbeoefening (nationaal en internationaal) de afgelopen decennia te zien heeft gegeven: de aandacht verschuift van 'structuur' naar 'cultuur', van de 'objectieve structuren' naar de 'belevingswerelden' in vroeger tijden. Deze omslag in het aandachtsveld heeft in de ogen van de auteur afbreuk gedaan aan het wetenschappelijk gehalte van de geschiedbeoefening; sommigen gooiden al te snel het kind (de wetenschap) met het badwater weg. Als wetenschapsfilosoof eist de auteur bovenal 'precisie' en 'strakke definities', termen die telkens weer opduiken in zijn betoog. Wat dat betreft blijkt er nogal wat te schorten in de beide historische kampen, die hij onderscheidt, al maken 'leef-wereldhistorici' het zijns inziens in dit opzicht bonter dan 'structuurhistorici'. Niemand komt vlekkeloos of ongeschonden van zijn 'snijtafel' af. Nog een ander beeld gebruikt de auteur om zijn aanpak te verduidelijken: dat van de scheidsrechter, die constant gele maar vooral rode kaarten uitdeelt. Vries verkiest een correcte (en door de vele spelonderbrekingen soms saaie) wedstrijd boven een aangename en verrassende. Om een nog wat negatiever beeld van de socioloog Goudsblom te gebruiken: men waant zich bij lezing van dit boek bij tijd en wijle in een schiettent.

De bewust gekozen invalshoek van de Leidse historicus Peer Vries heeft duidelijk bepaalde voordelen. De eis tot 'precisie' en 'strakke definities' maakt duidelijk — voorzover we het nog niet wisten — hoe losjes en nonchalant wetenschappers (niet alleen historici) kunnen omspringen met gewichtige en veel gehanteerde begrippen als theorie, generalisatie en structuur. Het is vanzelfsprekend van geen gering belang telkens weer goed te beseffen welke verschillende betekenissen aan deze centrale begrippen worden toegekend. Zulk een besef kan helpen verwarren te voorkomen, het dwingt ook tot bescheidenheid in het formuleren van wetenschappelijke doelstellingen. De kritische auteur is door zijn aanpak dan ook herhaaldelijk in staat allerlei pretenties door te prikken. Er is nog iets dat bij lezing opvalt. Wanneer men de in dit boek toegelichte debatten volgt, ontkomt men niet aan de indruk dat een zekere vorm van narcisme voor de voortgang van de wetenschap onmisbaar is. Men wil nu eenmaal graag tonen dat men met iets nieuws komt, dat de voorganger of tegenstander ontgaan is. Niet zelden evenwel ontsiert en stagneert zulk een narcisme het wetenschappelijk debat, dat gewoon zinloos wordt doordat men het standpunt van de tegenstander of voorganger doodeenvoudig geen recht doet en al of niet bewust eenzijdig of verkeerd interpreteert. Het standpunt van de tegenstander wordt maar al te dikwijls 'gemaltraiteerd'. Men creëert dan karikaturen, men bestrijdt 'waanvoorstellingen', men schiet op kleidruiven. Het is een herhaaldelijk geuite klacht in dit boek (227,299,359). Men leest 'moedwillig' verkeerd of eenzijdig om de nieuwigheid en originaliteit van zijn eigen gedachtegoed beter te doen uitkomen. In de hitte van het debat wordt het historisch inlevingsvermogen geweld aangedaan: men lijkt zich steeds moeilijker te kunnen verplaatsen in datgene wat de tegenstander of voorganger nu werkelijk beoogd of betoogd heeft.

Vanzelfsprekend is het niet onbelangrijk bij lezing van dit boek goed voor ogen te houden wat Vries onder wetenschap verstaat. Het is opvallend dat hij het begrip wetenschap niet strak maar ruim definieert (20). Het kan waarschijnlijk moeilijk anders. Wetenschap valt te herken-